

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВИЗАНТИКОВЕДЕНИЯ

ТОМ 1

ВИТЕБСК
2023

Министерство образования Республики Беларусь
Учреждение образования «Витебский государственный
университет имени П.М. Машерова»

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЯ

*Материалы VII Международной
научно-практической конференции*

Витебск, 27–29 апреля 2023 г.

В 2 томах

Том 1

*Витебск
ВГУ имени П.М. Машерова
2023*

УДК [930.2:94(100)+94(476)(062)]
ББК 63.211я431+63.3я431
А43

Печатается по решению научно-методического совета учреждения образования «Витебский государственный университет имени П.М. Машерова». Протокол № 6 от 10.03.2023.

Редакционная коллегия:

А.Н. Дулов и М.Ф. Румянцева (отв. ред.),
Г.Н. Яковлева (зам. отв. ред.),
А.М. Белявский, Е.А. Гребень, А.К. Демянюк, А.Б. Довнар, В.В. Долгов,
Ю.В. Дулова, А.П. Косов, Г.Г. Краско, С.В. Кулинок, М.Д. Макаров,
А.В. Мартынюк, Е.В. Мацулевич, Д.З. Мирзаев, С.В. Николаенко, И.Р. Чикалова

Рецензенты:

доктор исторических наук, профессор *А.А. Гужаловский* (г. Минск);
доктор исторических наук, профессор *И.Н. Данилевский* (г. Москва);
доктор исторических наук, профессор, заслуженный работник образования
Республики Беларусь *В.К. Коршук* (г. Минск);
кандидат исторических наук *О.И. Хоруженко* (г. Москва)

Для оформления обложки использована реконструкция витебских замков XIV в., выполненная художником *И.В. Дуровым* в 2013 г. (научный консультант – кандидат исторических наук, доцент *Л.В. Колединский*)

А43 **Актуальные проблемы источниковедения** : материалы VII Международной научно-практической конференции, Витебск, 27–29 апреля 2023 г. : в 2 т. / Витеб. гос. ун-т ; редкол.: А.Н. Дулов и М.Ф. Румянцева (отв. ред.) [и др.]. – Витебск : ВГУ имени П.М. Машерова, 2023. – Т. 1. – 250 с.
ISBN 978-985-30-0026-9.
ISBN 978-985-30-0027-6 (т. 1).

В научном издании содержатся материалы докладов, посвященные актуальным проблемам источниковедения. Рассмотрены широкий круг проблем теории и исследовательских практик источниковедения, источниковедения историографии, архивоведения, музейного источниковедения, комплексы исторических источников и отдельные источники Средневековья, Нового и Новейшего времени. Данное научное издание может быть полезно историкам, источниковедам, архивистам, музеоведам, а также всем, кто интересуется историей и источниковедением.

Мнения авторов могут не совпадать с мнением редколлегии.

УДК [930.2:94(100)+94(476)(062)]
ББК 63.211я431+63.3я431

ISBN 978-985-30-0026-9
ISBN 978-985-30-0027-6 (т. 1)

© ВГУ имени П.М. Машерова, 2023

СОДЕРЖАНИЕ

РАЗДЕЛ 1. ИСТОРИЯ И ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ ПРАКТИКИ ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЯ. АРХИВОВЕДЕНИЕ И АРХЕОГРАФИЯ. МУЗЕЙНОЕ ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ	
<i>Алексеев В.В.</i> Вещественные источники: понятие и место в исторических исследованиях ...	7
<i>Румянцева М.Ф.</i> Вещный поворот в контекстах источниковедения и глобальной истории ..	9
<i>Казаков Р.Б.</i> О некоторых проблемах внутривидовой классификации исторических источников	12
<i>Стельмашук В.С.</i> Археология через призму кинематографа	14
<i>Жижиян С.Ф.</i> Культовые каменные изваяния в фольклорной традиции белорусского народа	16
<i>Валуев Д.В.</i> Архивные материалы В.И. Грачева как источник по истории Смоленской крепостной стены	19
<i>Бицадзе Н.В.</i> Икона как исторический источник	22
<i>Сукина Л.Б.</i> Куда идет воинство Небесного Царя? Трудности дешифровки одного визуального источника	24
<i>Польская С.А.</i> Польские коронационные чины (ordnes coronationes): возможности визуализации официального протокола инаугурации	27
<i>Рубинина З.М.</i> Фотографический позитив и проблема первоисточника фотодокумента.....	29
<i>Коновалова И.Г.</i> Средневековые морские карты: проблемы источниковедения	32
<i>Макараў М.Д.</i> Дзве карты эпохі Вялікага Княства Літоўскага з фондаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі	34
<i>Башнин Н.В., Резникова Т.В.</i> Картографические материалы и планы XVII–XVIII вв. в монастырских фондах: археографические перспективы	37
<i>Пушкарёва Н.Л.</i> Устные женские истории как ресурс для реконструкции истории повседневности закрытых советских наукоградов в годы оттепели	39
<i>Русина Ю.А.</i> Практика устно-исторических интервью в рамках учебного курса на историческом факультете Уральского федерального университета	41
<i>Варламова Л.Н.</i> Современные онлайн ресурсы как будущие исторические источники о нашем времени	43
<i>Гавриленко К.Е.</i> Источники по истории бужских голендров	46
<i>Боголюбов А.А.</i> Вопросы методологии поиска материалов об этнических поляках в России	49
<i>Басов И.М.</i> Источники по истории Беларуси в коллекции П. Доброхотова	51
<i>Сліж Н.У.</i> Дакументы па гісторыі Вялікага Княства Літоўскага ў Дзяржаўным архіве Фларэнцыі	53
<i>Вабішчэвіч А.М.</i> Зямельныя ўпраўленні Палескага ваяводства (1921–1939 гг.): характарыстыка архіўных фондаў	55
<i>Каплиев А.А.</i> Общая характеристика архивных фондов по истории развития здравоохранения на территории Беларуси межвоенного периода из собрания Государственного архива Российской Федерации	57
<i>Перевалов Я.О.</i> Государственная политика в сфере высшего медицинского образования БССР 1946–1991 гг.: обзор архивных фондов	60
<i>Бондарева Е.М.</i> Воспоминания участников Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.) и очевидцев военных событий, хранящиеся в Государственном архиве Витебской области	63
<i>Симаков А.В.</i> Коллекции по американистике в Гомеле как источник для исследователей связей Беларуси с Западным полушарием	66
<i>Кириллова Е.Н.</i> «Рукописное собрание Ламуаньона» в РГАДА: о подготовке описания коллекции	68
<i>Цветкова А.С.</i> История публикации источников по ганзейской торговле в Англии	70
<i>Башнин Н.В., Дмитриева З.В.</i> Описи строений и имущества Кирилло-Белозерского монастыря XVII в.: археографические принципы издания	72

<i>Сальков А.П.</i> Новые документальные публикации по истории международных отношений и урегулированию национально-территориальных конфликтов в Центрально-Восточной Европе конца 1930-х – конца 1940-х гг.	74
<i>Сівохін Г.А., Сямашка К.У.</i> Да пытання супрацоўніцтва архіўных устаноў і музеяў у навукова-даследчай і экспазіцыйна-выставачнай рабоце. З досведу выкарыстання архіўных крыніц у дзейнасці гісторыка-культурнага музея-запаведніка “Заслаўе”	76
<i>Биленко Н.А.</i> Источнико-ориентированная база данных «Предприниматели Тулы и Тульского уезда второй половины XIX века»: проблемы формирования и возможности использования в исторических исследованиях	79
<i>Абдурахманов А.О.</i> Термезский археологический музей: из опыта работы	81
<i>Прохоров Д.А.</i> Музейные коллекции по истории и культуре крымских караимов: проблемы и перспективы изучения	84
<i>Назарова И.М.</i> Традиционный северокавказский женский костюм в собрании Ставропольского государственного музея-заповедника	86
<i>Ключарева А.В.</i> Газетные вырезки как исторический источник и музейный предмет (по материалам «Музея-усадьбы Л.Н. Толстого «Ясная Поляна»)	89
<i>Егоров Ф.А.</i> История Второй мировой войны в экспозиции Мемориального музея мира в Кане (Франция)	91
<i>Абеленцева О.А.</i> К вопросу о характеристике скорописных почерков	94
<i>Петрова М.С.</i> Исследовательские практики источниковедения в контексте изучения личности далекого прошлого	96
<i>Левшун Л.В.</i> Житие прп. Евфросинии Полоцкой о метохии Св. Софии: к вопросу о методологии интерпретации житийного текста как исторического источника	97
<i>Вардомацкый Л.М.</i> «Речь Ивана Мелешки...»: к проблеме текстологического анализа	100
<i>Булыгина Т.А.</i> К вопросу о новых подходах к изучению социальной истории: источниковедческий аспект	103
<i>Синова И.В.</i> Типология исторических источников по охране труда детей середины XIX – начала XX века (на материалах Санкт-Петербурга)	106
<i>Горны А.С.</i> Аўтабіяграфічныя дакументы дзеячаў беларускага нацыянальнага руху ў міжваеннай Заходняй Беларусі: спробы класіфікацыі	108
<i>Агеенка Т.М.</i> Да пытання аб дзейнасці Віцебскага Гістпарта	110

РАЗДЕЛ 2. ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ ИСТОРИОГРАФИИ

<i>Ланской Г.Н.</i> Методологические проблемы источниковедения историографии	113
<i>Лукьянов Д.В.</i> Феноменологическая парадигма истории как строгой науки и проект источниковедения историографии в эпоху after-постмодерна	116
<i>Злобин С.С.</i> Постколониальная методология и нарратив о колониализме	118
<i>Семёнова И.И.</i> Дискуссия Ф.Э. Хардунга и К. Коппманна о начальном этапе ганзейской торговли в Брюгге: анализ источниковой базы исследователей	121
<i>Гришина Н.В.</i> Базы данных как источник в изучении диссертационной культуры историков	123
<i>Алеврас Н.Н.</i> Источниковедческие мотивы диссертаций историков 1940-х годов: из опыта их защит в Ленинградском университете	125
<i>Артамонова Н.Я.</i> Локальная история в личном фонде хакасского ученого Константина Григорьевича Копкоева (1929–1987)	127
<i>Ковяко И.И.</i> Материалы исследовательских центров как историографический источник (на примере Германских исторических институтов Великобритании и США)	130
<i>Долгов В.В.</i> «Неврюева рать» в изложении В.Н. Татищева и М.М. Щербатова	131
<i>Колосовская Т.А.</i> К вопросу о формировании источниковой базы официального нарратива присоединения Кавказа к Российской империи (практики середины XIX в.)	134
<i>Майорова А.С.</i> Источниковая база для изучения истории заселения Саратовского Поволжья в трудах регионоведов второй половины XIX в.	136
<i>Новікаў С.Я.</i> Новы дакументальны наратыў аб нацысцкім генацыдзе на тэрыторыі Віцебскай вобласці ў 1941–1944 гг.	138
<i>Маджаров А.С.</i> Исторический метод О. Шпенглера (источниковедческий аспект)	141

Дулаў А.М. Вобраз Сярэднявечча ў гістарычным нарысе “Віцебск” Мікалая Уладзіміравіча і Ніны Іванаўны Дарафеенка	144
Гребенкина К.В. Обзор российской историографии, посвященной Николаю II	149
Барынкин А.В. Экономическое противоборство Антанты и Центральных держав (1914–1918) в освещении советской историографии	151
Суздальцев И.А. Новейшая англоязычная историография Коммунистического интернационала	153
Мамайко И.А. К вопросу историографии и источников по истории становления и развития милиции в Советской Беларуси в 1917–1934 гг.	155
Крюковский В.Д. Военное обучение молодежи в БССР (1919 – июнь 1941 г.): историография проблемы	158
Ананька В.С. Навуковае вывучэнне санітарнага стану Заходняй Беларусі міжваеннага перыяду ў сучаснай беларускай гістарыяграфіі	160
Дрожжа Л.Ч. Вынікі Мюнхенскага дагавора 30 верасня 1938 г. у перадваеннай знешняй палітыцы II Рэчы Паспалітай (польская гістарыяграфія 1960-х – 2000-х гг.)	161
Рахманова М.Э. Историография советской политики принудительного переселения в Узбекистан	164
Свилас С.Ф., Ткачук К.И. Публичная дипломатия Бразилии в историографических источниках	166

РАЗДЕЛ 3. ИСТОЧНИКИ ДРЕВНОСТИ, СРЕДНЕВЕКОВЬЯ И РАННЕГО НОВОГО ВРЕМЕНИ

Смолик А.И. «Ши цзи» 《史记》: от мифологии до источника по истории Древнего Китая	168
Ван Мэнжун. Дворцовые музыкально-театральные представления в китайских нарративных и визуальных источниках	170
Сюэ Цзе. Формирование образа «цзюнь цзы» в китайской культуре: источниковедческий аспект	173
Абдукаюмов А.Р. «Цивилизация Окса»: миф или историческая реальность?	175
Черкасов А.И. Самнитские войны в «Анналах» Клавдия Квадригария	177
Розмысл Е.В. Внешняя политика Македонской династии (867–1056 гг.) в трудах византийских историков	179
Кежа Ю.Н. Дары между древнерусскими князьями и кочевыми объединениями: изучение практик разрешения конфликтов и поддержания мира	181
Кондратенко А.А. Летописные источники по истории взаимоотношений Древней Руси с кочевниками	183
Евдокимова Е.С. Святая Евфросиния Полоцкая в ряду женских образов Степенной книги царского родословия	185
Мирзаев Дж.З. Представления об этнической идентичности исламского периода в средневековых источниках	188
Мартынюк А.В. Немецкая рыцарская поэзия как источник по истории Великого Княжества Литовского в XIV веке	190
Чэчулін З.В. Дагавор вялікага князя маскоўскага Васіля Дзмітрыевіча з вялікім князем літоўскім Вітаўтам ад 4 верасня 1407 г.: праблема паходжання тэксту	194
Дзярновіч А.І. Метрыка ВКЛ і Метрыка Каронная: спецыфіка адрозненняў канцылярскіх традыцый	196
Мікалаева Л.В. Заканадаўчыя крыніцы па гісторыі знешняй палітыкі Вялікага Княства Літоўскага ў канцы XIV – сярэдзіне XVI ст.	198
Субоцін А.А. Апісанне кліматычных з’яў XIV–XVI стст. у Хроніцы Літоўскай і Жамойцкай	200
Довматович К.Д. Полоцкий партикулярный сейм в Великом Княжестве Литовском (на основании Декрета 1486 года)	202
Лицкевич О.В. Карты конца XV – начала XVII в. как источник по истории границы и пограничья между Великим Княжеством Литовским и Ливонией	204
Рабаў С.М. Пасланне Жыгімонта II Аўгуста французскаму каралю Карлу IX Валуа: новая крыніца па гісторыі Балтыйскіх войн другой паловы XVI стагоддзя	208

<i>Ушаков А.В.</i> Книга о нарвской торговле «новгородских гостей» 1563–1577 годов из Архива ганзейского города Любека: первые наблюдения и перспективы изучения	210
<i>Ерохин В.Н.</i> Формирование понятия «пуританизм» в источниках по истории Реформации в Англии во второй половине XVI – начале XVII в.	212
<i>Солодкин Я.Г.</i> К интерпретации летописных известий о зимовках в Искере «ермаковых казаков»	215
<i>Богатырёва Е.И.</i> Документы «поручительства» из Новгородского оккупационного архива в Стокгольме	217
<i>Калашикова А.А., Проскурякова М.Е.</i> Следственное делопроизводство России: какие документы составлялись в ходе допросов в XVII веке?	221
<i>Медведев К.М.</i> «В правление королей светлой памяти Казимира и Александра...»: исторические фигуры как «места памяти» в политике легитимации принадлежности Смоленских и Северских земель Речи Посполитой в документальных и литературных источниках первой половины XVII века	224
<i>Кустова Е.В.</i> К вопросу об авторе жития преподобного Трифона Вятского	226
<i>Глінські Я.С.</i> Вывады шляхецтва зямямі Слуцкага і Капыльскага княстваў у XVII–XVIII стст.: інтэрпрэтацыя і верыфікацыя звестак	229
<i>Чараўко В.У.</i> Інвентар архірэйскіх пахаванняў XVII–XVIII стст. з Полацкага Сафійскага сабора	232
<i>Мининкова Л.В., Молодченко О.А.</i> Римские впечатления петровского дипломата (статейный список 1707 г. князя Б.И. Куракина)	234
<i>Базарова Т.А.</i> Статейный список стольника С.А. Колычова и разграничение земель между Россией и Османской империей в 1714 г.	237
<i>Бородина Е.В.</i> Источники по изучению населения Екатеринбурга второй четверти XVIII в. (на примере полицейской переписи 1738 г.)	240
<i>Назаренко К.Б.</i> Источники по истории боевой подготовки русской морской артиллерии XVIII в.	242
<i>Филимонова М.А.</i> Публикации офицерских писем как источник по истории Войны за независимость США (на примере американской прессы 1775 г.)	243
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ	246

Дзярновіч А.І.
МЕТРЫКА ВКЛ І МЕТРЫКА КАРОННАЯ:
СПЕЦЫФІКА АДРОЗНЕННЯЎ КАНЦЫЛЯРСКІХ ТРАДЫЦЫЙ

Канцылярыя і эпоха. У ноч 18 чэрвеня 1581 г. у вайсковым лагеры пад Полацкам быў дзіўны выпадак з панам віленскім (кашталянам віленскім і канцлерам ВКЛ Астафеем Валовічам) – у той час, як ён спаў, з шатру скралі пячатку Вялікага Княства Літоўскага. Венцлаў Агрыпа – сакратар і пісар вялікі, – зранку скіраваўся з гэтым паведамленнем да кароннага канцлера Яна Замойскага. Той устаў і адразу выправіўся да караля Стэфана Баторыя. Там знайшоў ён пана віленскага, разам з ваяводам віленскім Мікалаем Радзівілам Рудым, якія стаялі ў чаканні. Кароль збіраўся да месы, саноўнікі пайшлі і даклалі яму пра здарэнне. Кароль жа выйшаў у кепскі настроі, можа быць таму, што балела ягоная спіна, бо ён выйшаў кульгаючы. «Небарака пан віленскі вельмі збянтэжаны, і для гэтага ён мае важныя падставы. Справа немалаважная. Людзі кажуць пра гэтае здарэнне цішком, не падаючы віду, што ведаюць. Божа, суцешы яго...» [7, s. 287; 4, с. 286].

Вось так, нават трохі сатырычна, апісваў падзеі Ян Пятроўскі – удзельнік выправы Стэфана Баторыя на Пскоў. Сам аўтар, ураджэнец Польшчы, досыць скептычна ставіўся да літвінаў – грамадзянаў Вялікага Княства Літоўскага. У далейшым тэксце мы таксама знаходзім яго некалькі крытычных заўвагаў адносна Канцылярыі ВКЛ. 16 лістапада, ужо ў лагеры пад Псковам, кароль прымаў маскоўскага ганца. Адбыўся цырыманіяльны казус, у сувязі з чым прагучала ацэнка Яна Пятроўскага: «Гэты мужык сканфузіў нашу літоўскую канцылярыю» [7, s. 342; 4, с. 421]. Падобныя крытычныя заўвагі прымушаюць больш уважліва зірнуць на эпоху і дзейнасць Канцылярыі ВКЛ, прадуктам якой і была Метрыка ВКЛ.

У Вялікім Княстве Літоўскім канцылярыя як сталы дзяржаўны інстытут узнікла за часамі Вітаўта. Усё ж спачатку, у XIV – першая трэць XV стст. пісьмовыя дакументы, што сыходзілі з канцылярыі, абслугоўвалі, пераважна, знешнюю палітыку Вялікага Княства, а таксама кантакты паміж членамі дынастыі. Але ад сярэдзіны XV ст. пісьмовыя акты сталі актыўна выкарыстоўвацца ў зносінах уладаў з жыхарамі краіны [9, s. 13]. Гэта адбывалася ва ўмовах, калі вялікаму князю Казіміру прыйшлося ўмацоўваць уласную ўладу шляхам зямельных наданняў баярам-шляхце, што з цягам часу стала адным з кірункаў унутранай палітыкі гаспадара. Дакументазварот пашыраецца не толькі ў судовай і заканадаўчай сферах, але і ў прыватнаўласніцкай. Фактычна, у Вялікім Княстве Літоўскім паўстала канцылярыя новага тыпу, дзейнасць якой была скіраваная на рэалізацыю ўнутранай палітыкі ўладара [2, с. 4].

Зямельныя наданні, якія ў параўнанні з мінулымі часамі сапраўды станавіліся масавымі, юрыдычна мусіла абслугоўваць канцылярыя. Апроч выдачы арыгіналаў актаў наданняў, з зыходных дакументаў пачалі здымаць копіі, якія захоўвалі «для памяці». Вось гэтыя копіі і сталі прататыпам будучых капійных кніг, вядомых нам пад назваю Метрыкі ВКЛ (як у арыгінале) ці Літоўскай Метрыкі (як у гістарыяграфіі).

Ацэньваючы функцыі Канцылярыі ВКЛ варта адзначыць, што яна ўяўляла сабой адзіны для ўсіх сфер дзяржаўнага кіравання цэнтральны выканаўчы орган, але толькі тэхнічны, які не прымаў самастойных рашэнняў у кіраванні дзяржавай. Акрамя таго, Канцылярыя ажыццяўляла дакументацыйнае забеспячэння кіравання. Таму ацэнкі, што цэнтральных устаноў па кіраванні дзяржавай у ВКЛ не існавала [3, с. 3], здаюцца перабольшаннем. У сэнсе тэхнічным – існавалі. Тым больш, што хоць Канцылярыя ВКЛ не выконвала самастойнай функцыі ў кіраванні дзяржавай і вырашэнні судовых спраў, але аказвала пэўны ўплыў на заканадаўчую дзейнасць [5, с. 32].

На мяжы XIV–XV стст. Канцылярыя, якая дзейнічала пры вялікім князю Вітаўце, набыла характар дзяржаўнай. У Канцылярыі ВКЛ на працягу XV–XVI стст. склалася закончаная сістэма справаводства, якая атрымала ў значнай ступені заканадаўчае афармленне ў XVI ст. і якая праіснавала без прынцыповых змен на працягу XVII–XVIII стст. [3, с. 22] Характэрнай рысай Канцылярыі ВКЛ быў яе свецкі характар і стабільнасць персанальнага складу [6, с. 30]. У Вялікім Княстве кіраўніком Канцылярыі і адным з найвышэйшых ураднікаў дзяржавы – вялікім канцлерам, – быў свецкі ўрадовец, у той час, як у Кароне Польскай канцлерамі станавіліся толькі асобы духоўныя. Звязана гэта магчыма з тым, што канцлерства ў Польшчы ўзнікла раней – яшчэ на пачатку XII ст., а справаводства вялося на лаціне, што ў Сярэднявеччы было цалкам у кампетэнцыі клірыкаў.

Важна адзначыць, што на працягу канца XV – першай паловы XVI стст. у дзяржаўных канцылярыях іншых краін Цэнтральна-Усходняй Еўропы адбываліся таксама значныя арганізацыйныя змены. Гэта выявілася, між іншым, у пачатку стварэння капійных фондаў, напрыклад, у канцылярыях вялікага магістра ў Прусіі і магістра Лівоніі. Што асабліва важна з пазіцыі унійнай гісторыі ВКЛ і Польшчы, капійныя фонды ствараюцца і ў польскай каралеўскай канцылярыі.

Дзве Метрыкі. У канцылярыі ВКЛ даволі хутка пасля падрыхтоўкі арыгіналаў ствараліся копіі дакументаў. Гэтым дзейнасць канцылярыі ВКЛ адрознівалася ад Кароннай канцылярыі, дзе копіі актаў маглі рыхтавацца праз некалькі год пасля стварэння арыгіналаў. Апроч таго, запіс у Кароннай Метрыцы ўяўляе сабой фіксацыю самога факту дакумента і вельмі кароткага выкладу сутнасці спраў, а не перадачу ўнутранай формы дакумента (актавага фармуляра і стылістычных асаблівасцяў). Таксама іншы падыход да канцылярскага справаводства існаваў у Пасольскай службе Расійскай дзяржавы, «кнігі» якой служылі для пашыраных фіксацыі і пратакавання.

Тут усё ж прыйдзеца звярнуцца да пытанняў тэрміналогіі. Поўныя копіі спраў называюць *картулярыямі*, а справаводчыя матэрыялы з кароткім выкладам сутнасці дакументаў – *рэгестрамі*. Запісы ў Кароннай Метрыцы і былі менавіта рэгестрамі, запісы ж у Метрыцы ВКЛ па сваіх характарыстыках справаводчых характарыстыках знаходзяцца недзе паміж картулярыямі і рэгестрамі. і ў гэтым заключаецца адно з галоўных знешніх адрозненняў паміж Метрыкамі ВКЛ і Кароннай. У шырокім разуменні тэрміну Метрыка ВКЛ не мае дакладнага адпаведніка ў Кароне Польскай [8, s. 42]. Чаму ўзнікла такая розніца?

Справа ў тым, што колькасць дакументаў, якія выдаваліся ў абедзвюх канцылярыях, адрознівалася на карысць Кароны (Польшчы). І напрошваецца вельмі прасты адказ на пытанне, чаму Метрыка ВКЛ складаецца ў значнай ступені з картулярыяў – аб’ём працы дазваляў не перарываць традыцыю капіявання дакументаў. Але, падобна, тут няма простага адказу.

Ужо ў другой палове XV ст. у Канцылярыі ВКЛ вяліся рэгестры выдадзеных дакументаў, з указаннем каму і калі быў выдадзены дакумент, а таксама з выкладаннем яго кароткага зместу. Паралельна захоўваліся і копіі дакументаў, выдадзеныя ў Канцылярыі, дакументы, якія паступалі ў Канцылярыю з рэгіёнаў ВКЛ і з іншых дзяржаў. Падобна на тое, што першапачаткова ў размеркаванні гэтай масы дакументаў не было вялікага парадку, аднак па меры назапашвання колькасці дакументаў і неабходнасці працы з імі ўзнікла патрэба ў сістэматызацыі і групавання дакументаў – тое, што будзе названа кнігамі Метрыкі ВКЛ. Аналіз і аднаўленне першапачатковага складу кніг Метрыкі ВКЛ, праведзенае Мікалаем Беражковым, паказвае, што самыя раннія кнігі з’яўляліся менавіта зборнікамі рэгестраў, а таксама копій дакументаў [1, с. 57]. Такім чынам, практыка рэгулярнага вядзення рэгестраў была ўласцівая Канцылярыі ВКЛ у адносна ранні перыяд і таму тлумачэнне шырокага распаўсюджвання картулярыяў у Метрыцы ВКЛ варта шукаць у іншы, чым толькі ў арганізацыйна-справаводчай, плоскасці.

Да таго ж варта ўлічваць, што ў кнігі Метрыкі ВКЛ ўносіліся не ўсе дакументы. У значнай ступені ў «Кнігі» Метрыкі ўпісваліся дакументы, якія зыходзяць ад гаспадара, Паноў-Рады, соймаў. Часам, асабліва на пачатковым этапе, у Метрыцы траплялі дакументы, якія паступалі ў Канцылярыю ад службовых асоб цэнтральнага і мясцовага кіравання, а таксама дыпламатычныя дакументы. Іншыя дакументы ўносіліся з вялікім адборам – толькі тыя, якія заслугоўвалі працяглага або, ва ўяўленні людзей таго часу, вечнага захоўвання [3, с. 37]. Таму абмежавацца простым адказам, што справаводства ў карону Канцылярыі было больш развітае і больш дасканалае, чым у Канцылярыі ВКЛ, мы не зможам.

Але ёсць адна пазіцыя, па якой выразна праходзіць адрозненне паміж двума канцылярыі. Для Кароны Канцылярыі былі створаны фармуляры-ўзоры розных дакументаў. Гаворка ідзе пра «*Formularium expeditionum ex cancellaris S. Regiae Maiestatis*». Узоры, сабраныя ў гэтай кнізе, служылі прыкладамі формуляраў, па якіх ствараліся акты. *Formularium* быў складзены з рэальна выдадзеных дакументаў і сфармаваны ў асноўным у гады праўлення Жыгімонта Аўгуста (1548–1572). Мы можам толькі дапускаць, што падобная кніга з ўзорамі форм дакументаў існавала і ў Канцылярыі ВКЛ.

У сувязі з гэтым важным уяўляецца параўнанне прынцыпаў дзейнасці Канцылярыі ВКЛ і Кароны канцылярыі, адпаведна – прынцыпаў вядзення Метрыкі ВКЛ і Кароны Метрыкі. Гаворка ідзе аб дзяржавах, якія знаходзіліся ў уніі і на працягу XV–XVI стст. часцей за ўсё мелі супольнага манарха. Пры падобным супастаўленні Метрыка ВКЛ выглядае сапраўдным феноменам. Гэта выявілася ў устойлівай традыцыі стварэнні картулярыяў, у моўнай спецыфіцы, а таксама ў тым, што Метрыка была ў ВКЛ у значнай ступені атрыбутам дзяржаўнасці. Ці былі гэтыя спецыфічныя рысы заканамернымі? Адказы трэба шукаць у самой палітыка-дзяржаўнай прыродзе Вялікага Княства Літоўскага як поліэтнічнага і поліканфесійнага краіны. Унутраная неадналітасць ВКЛ і тэндэнцыя да яе пераадолення паўплывалі на асаблівую ролю функцыянавання прававых норм і кадыфікацыі права ў ВКЛ, што выявілася, у тым ліку, у рэгулярным вядзенні Метрыкі і стварэнні такіх помнікаў права, як Статуты.

Як падаецца, вось гэта розніца паміж канцылярыямі – розніца ў дзяржаўнай традыцыі, прынцыпах справаводства і фармавання складу, – паўплывалі як раз на фармаванне пэўнага скепсісу «караняжаў» (жыхароў Кароны Польскай) на канцылярыю ВКЛ. Гэта быў скепсіс адносна іншага, няхай блізкага, але адрознага.

Але некаторыя прынцыпы вядзення Літоўскай і Кароннай Метрык былі супольнымі – «кнігі» і рэгестры ўкладаліся храналагічна, паводле перыядаў панавання манархаў і часу ўрадавання печатараў (найвышэйшых саноўнікаў, якія мелі права прыкладання дзяржаўнай пячаткі да актаў). На сёння ж Метрыка ВКЛ, нягледзячы на ўсе страты, у значна большай ступені захавалася сваю першапачатковую структуру, чым Метрыка Каронная. Бо структура апошняй была сур'ёзна змена пад час шведскага «Патопу».

1. Бережков, Н. Г. Литовская Метрика как исторический источник / Н. Г. Бережков. – Москва ; Ленинград : АН СССР, 1946. – Ч. 1. – 180 с.
2. Груша, А. І. Канцэлярыя Вялікага княства Літоўскага 40-х гг. XV – першай паловы XVI ст. / А. І. Груша. – Мінск : Беларуская навука, 2006. – 215 с.
3. Давыдова, Э. Н. История и организация делопроизводства в Беларуси / Э. Н. Давыдова, А. Е. Рыбаков. – Минск : НТООО «Тетра-Системс», 1999. – 215 с.
4. Осада Пскова глазами иностранцев: Дневники походов Батория на Россию (1580–1581 гг.) / пер. с пол. О. Н. Милевского ; вступ. ст. и коммент. А. А. Михайлова. – Псков : Псковская обл. тапография, 2005. – 504 с.
5. Пташицкий, С. Л. Описание книг и актов Литовской Метрики / С. Л. Пташицкий. – Санкт-Петербург : Типография Правительствующего Сената, 1887. – VIII, 280 с.
6. Топалова, Т. А. Задачи изучения канцелярии Великого княжества Литовского на материалах Литовской метрики / Т. А. Топалова // Литовская метрика : тез. докл. межресп. науч. конф. – Вильнюс, 1988. – С. 28–31.
7. Antologia pamiętników XVI wieku. / pod red. R. Pollaka. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1966. – 365 s.
8. Krawczuk, W. Metryka Koronna i Metryka Litewska – podobieństwa i różnice / W. Krawczuk // Belliculum diplomaticum IV Thorunense: Dyplomatyka staropolska – stan obecny i perspektywy badan / red. W. Chorazyczewski, J. Tandecki. – Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2011. – S. 41–46.
9. Pietkiewicz, K. Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka: studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku / K. Pietkiewicz. – Poznań : UAM, 1995. – 256 s.

Мікалаева Л.В.

ЗАКАНАДАЎЧЫЯ КРЫНІЦЫ ПА ГІСТОРЫІ ЗНЕШНЯЙ ПАЛІТЫКІ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОВСКАГА Ё КАНЦЫ XIV – СЯРЭДЗІНЕ XVI СТ.

Пры даследаванні праблем знешняй палітыкі Вялікага Княства Літоўскага (далей – ВКЛ) канца XIV – сярэдзіне XVI ст. маецца магчымасць абaperціся на шырокае кола заканадаўчых дакументаў. У разглядаемы перыяд юрыдычная аснова знешнепалітычнай дзейнасці ВКЛ нйперш была акрэслена ў агульназемскіх прывілеях, а таксама ў Статутах ВКЛ (для нашага перыяду можна апеляваць толькі да першых двух, 1529 і 1566 гг.).

Ужо ў прывілеі ад 20 лютага 1387 г. знаходзім словы, якія датычылі арганізацыі і фінансавай падтрымкі ваенных мерапрыемстваў знешнепалітычнага характару: «...У паходзе ж, пакуль ён будзе працягвацца, згодна са старажытным звычаем пераход абавязаны рабіць за свой кошт і сродкі. Калі будзе патрэба праследаваць якіх бы там ні было ворагаў, непрыяцеляў і самой зямлі нашай Літоўскай уцекачоў, то для праследавання такім спосабам, які паводле звычая завецца «пагоняй», абавязаны выступіць не толькі людзі, хто носіць зброю, але кожны мужчына, у якіх бы абставінах ці становішчы ён ні знаходзіўся, толькі б мог насіць ваенную зброю...» [1, с. 102; 2, с. 427; 6, с. 66–67; 7, с. 2]. Такім чынам, азначаныя пункты прывілея, па-першае, ускладалі абавязкі па ўтрыманні ваяроў у паходзе на саміх рыцараў, па-другое, абазначалі, у выпадку вострай небяспекі і неабходнасці, ваеннаабавязанасць усяго дарослага мужчынскага насельніцтва краіны, здольнага насіць зброю. Апошняе, несумненна, было накіравана на павышэнне абароназдольнасці краіны.

Змест Гарадзельскага прывілея ад 2 кастрычніка 1413 г. (першы з трох актаў у дакументах Гарадзельскай уніі 1413 г.) меў непасрэдня асноўны да знешняй палітыкі ВКЛ [1, с. 115–118; 3, с. 211–216]. Па-першае, ім пацвярджалася унія ВКЛ з Польшчай, якая з 1385 г. стала традыцыйнай формай узаемаадносін паміж дзяржавамі. Па-другое, артыкул 1 прывілея называў асноўнай прычынай яго падпісання знешнюю небяспеку з боку крыжакоў [1, с. 115; 3, с. 211]. Тэкст прывілея ўтрымліваў шэраг супярэчлівых формул, якія выклікалі гарачую палеміку і нарадзілі багатую гістарыяграфію па праблеме характару ўзаемаадносін паміж ВКЛ і Польшчай да і пасля падпісання Гарадзельскай уніі 1413 г. Задзелам на будучыню станавіўся артыкул 14 правілея, які прадугледжваў магчымасць правядзення агульных соймаў прадстаўнікоў палітычнай эліты Польшчы і ВКЛ для вырашэння сумесных спраў «... у Любліне або ў Парчове, або ў іншых адпаведных месцах, згодна з нашай воляй...» [1, с. 118; 3, с. 216]. Аднак у ВКЛ уплыў соймаў на сферу кіраўніцтва знешняй палітыкай стане заўважальным толькі ў XVI ст. [4, с. 36–38].

Агульназемскі прывілей, выдадзены 6 мая 1434 г. [1, с. 119–121; 3, с. 216–217], утрымліваў у сваім тэксце невялікі фрагмент, які меў дачыненне да арганізацыі вонкавай бяспекі гаспадарства. Даючы значныя правы і ільготы праваслаўным феадалам, артыкул 6 прывілея 1434 г. захоўваў за імі павіннасць пабудовы і рамонту замкаў і ваенных шляхоў: «... аднак, на названых князях і баярах і іх